

АРАБ ТИЛИ ГРАММАТИКАСИДА ФЕЪЛЛАР

Учинчи китоб

الأفعال في القواعد العربية

Тошкент
«Yurist-media markazi» нашриёти
2013

Тузувчи:
Анвар АҲМАД:

Тақризчилар:
Алибек РУСТАМОВ,
филология фанлари доктори, академик

Рашид ЗОҲИДОВ,
филология фанлари номзоди, ЎЗМУ араб тили ўқитувчиси

Маслаҳатчи:
Носирхўжа ОРИФХЎЖАЕВ,
ТДШИ араб филологияси кафедраси мудири

Нашрга тайёрловчи:
Акмал НАЖМИДДИНОВ

Китоб мактабгача ёшдаги ва бошланғич синф ўқувчилари билан бир қаторда тил ўрганишни истаганлар учун мактабдан ташқари қўлланма сифатида тавсия этилади. Китобнинг биринчи қисми бўлмиш “Алифбе” қисмида ҳарфлар иштирокида сўзларни ўқиш, ёдлаш ва содда жумлалар тузиш мақсад қилинган. Иккинчи қисми бўлмиш “Ўқиш китоби”да эса ўқиш ва ёзишда керак бўладиган дастлабки қоидалар берилди. Китобнинг учинчи қисми ушбу “Араб грамматикасидаги феъллар” қисмида эса феъллар ҳақида маълумот берилади.

Сўз туркумлари

Уч ака-ука бўлган экан.

Уларнинг каттаси ҳеч тиниб-тинчимас, доим ҳаракатда, бирор иш билан машғул бўлар экан. Унинг исми **ФЕЪЛ** экан. Укалари акасидан "Нима қиялпсан?" деб сўрашса, "Мана бу дарахтни кеча эқдим, бугун суғоряпман, эртага тагини юмшатаман", деб ишлари ҳақида гапирар экан.

Эқдим – زَرَعْتُ

Суғоряпман – أَرْوِي

Юмшатаман – سَاعِزِقُ

Ўртанчаси жуда билимдон бўлиб, атрофида юрган, турган ҳамма нарсанинг, ҳатто воқеа-ҳодисаларнинг ҳам номини билар экан. Унинг оти **ИСМ** экан. Ундан "Бу ким ёки нима?" деб сўрасангиз, "Бу акам, қўлидаги челак, қуяётгани сув", деб жавоб берар экан.

Сув – مَاءٌ Акам – أَخِي

Суғориш – إِرْوَاءٌ Челак – دَلْوٌ

Кичигининг номи **ҲАРФ** экан. У: "Мен ҳам кўпгина сўзларни биламан лекин улар ёлғиз ҳолда маъно англатмайди. Акаларим айтган сўзлар ёнидагина маъно англатади", дер экан.

Челакда – فِي الدَّلْوِ Эқмадим – مَا زَرَعْتُ

Сув билан – بِالْمَاءِ Суғормаيمان – لَا أَرْوِي

ФЕЪЛ иш-ҳаракатни билдириб, нима қилди? нима қияпти? нима қилади? каби саволларга жавоб бўлади. Феълда учта шахс (мен, сен, у), сон (бирлик, иккилик, кўплик), жинс (музаккар, муаннас), замон ўтган, ҳозирги ва келаси ҳамда майл (буйруқ, истак) бўлади.

Еяпти – يَأْكُلُ

Куляпти – يَضْحَكُ

Ухляпти – تَنَامُ

Исм – ким? нима? саволларига жавоб бўлиб, одамлар, жониворлар, аτροφимиздаги предметлар, жой номлари, воқеа-ходисаларнинг номларини билдиради.

Бола – طِفْلٌ

Йўлбарс – بَيْرٌ

Китоб – كِتَابٌ

Ёмғир – مَطَرٌ

Ҳарф – ёлғиз ўзи маъно англатмай, феъл ёки исм ёнида тургандагина маъно англатадиган сўзлардир.

Каравотда ухляпти – يَنَامُ عَلَى السَّرِيرِ

Айиқнинг гули – الزَّهْرَةُ لِلدَّبِّ

Ўйнамади – مَا لَعِبَ

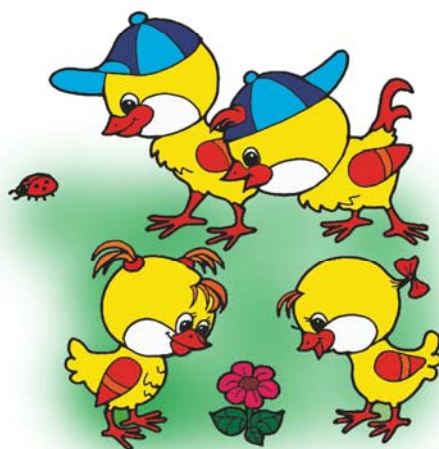
Вазифа

Қуйида берилган гаплардаги феъл, исм ва ҳарфларни алоҳида устунларга ажратиб ёзинг.

نَشَرَ الْقَنْدُوزُ الْخَشَبَ بِالْمِنْشَارِ
Қундуз ёғочни арра билан кесди.

الْكُتَاكَيْتُ تَلْعَبُونَ
Жўжалар ўйнашяпти.

فَرَسُ النَّهْرِ يَذْهَبُ إِلَى الْبَيْتِ
Бегемот уйга кетяпти.

السَّمَكُ يَسْبَحُ فِي الْمَاءِ
Балиқ сувда сузяпти.

الضَّفْدَعَانِ يَقْعُدَانِ عَلَى الْوَرَقِ
Икки қурбақа барг устида ўтирибди.

Эслаб қолинг!

Феълда қуйидаги нарсалар бўлади:

1. Замон 3. Сон
2. Шахс 4. Жинс

1. Замон

Ўтган
замон ماضٍ

Еди - أَكَلَ

Ҳозирги
замон مُضَارِعٌ
(حَالٌ)

Еяпти - يَأْكُلُ

Келаси
замон مُضَارِعٌ
(مستقبل)

Ейди - سَيَأْكُلُ

2. Шахс

I шахс - مُتَكَلِّمٌ

Мен - أَنَا

II шахс - مُخَاطَبٌ

Сен - أَنْتَ

III шахс - غَائِبٌ

У - هُوَ

3. Сон

Бирлик - مُفْرَدٌ

Иккилик - مُثْنِيٌّ

Кўплик - جَمْعٌ

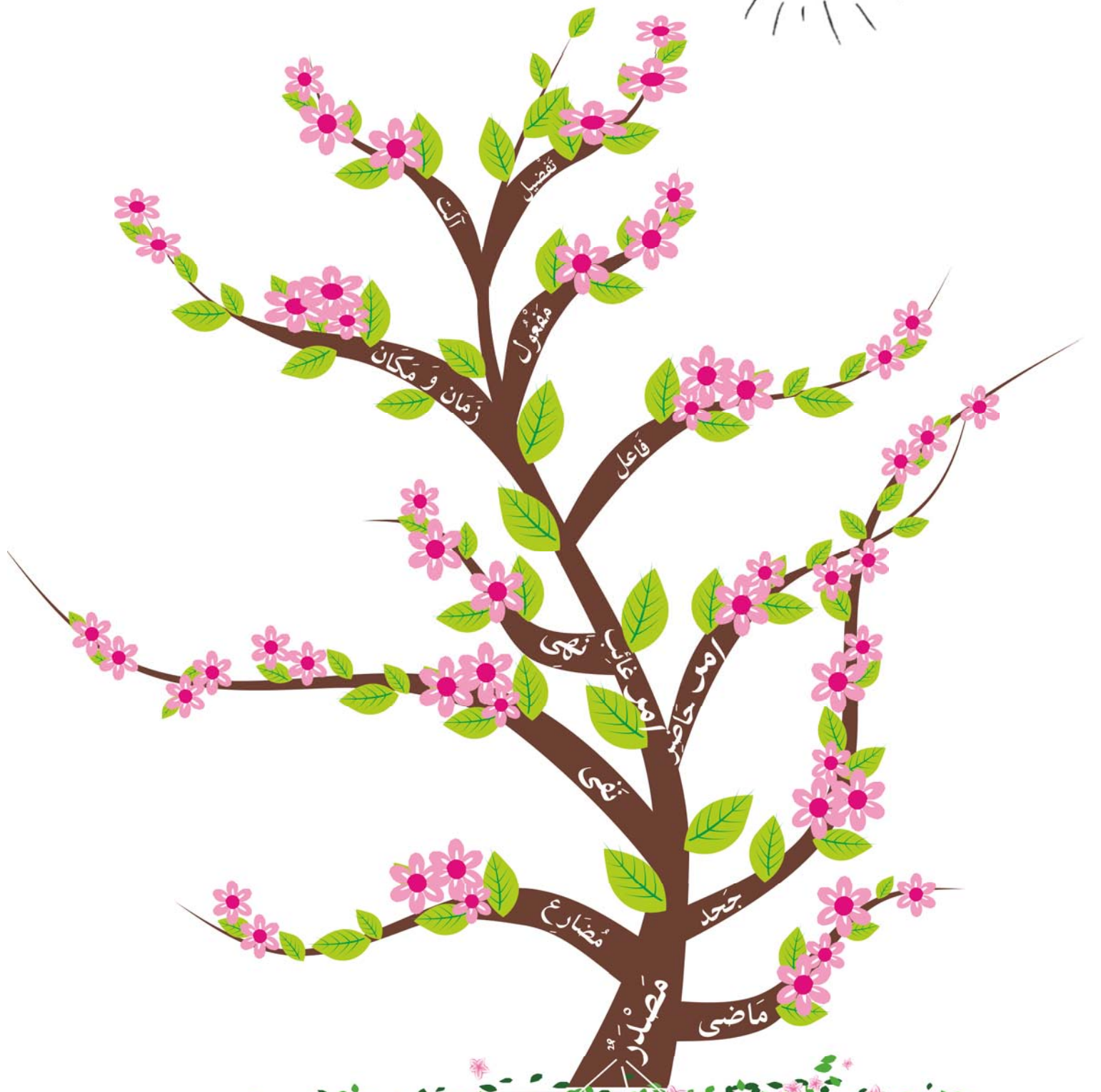
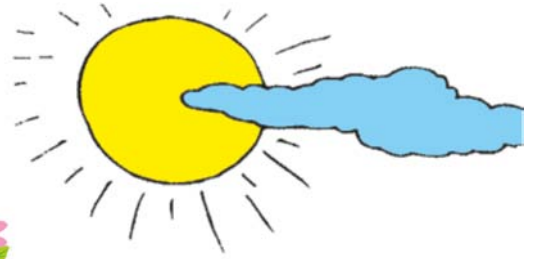
4. Жинс

Эркакларга
хос - مُذَكَّرٌ

Аёлларга
хос - مُؤَنَّثٌ

ف ع ل

Ўзак

Бир куни ўртанча ўғил акасига:

– Сиз қилаётган ишнинг номи «ёзмоқ», укамники эса «югуриш», дебди.

– Сен буни қандай биляпсан?” сўрабди акаси.

– Оддий, ҳаракатни ифодаловчи сўзнинг охирига -моқ ёки -иш қўшимчаси қўшилади, хосил бўлган сўз «ўзак» ёки «масдар» дейилади, дебди.

– Масдарни феълдан қандай фарқлаш мумкин? сўрабди акаси.

– Масдарда феълдаги каби замон, шахс, сон, жинс бўлмайди. Масдар худди дарахт танасига ўхшайди. Ундан етти хил феъл ва беш хил исм шохлар каби ўсиб чиқади.

Феъл хиллари

Масдардан олинадиган феъллар етти хил бўлади:

1. Мозий - иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажарилганини билдиради.
2. Музореъ - иш-ҳаракатнинг ҳозирги замонда бажарилаётганини ёки келаси замонда бажарилишини билдиради.
3. Жаҳд - иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажарилмаганини билдиради.
4. Нафий - иш-ҳаракатнинг ҳозирги замонда бажарилмаётганини ёки келаси замонда бажарилмаслигини билдиради.
5. Амр ҳозир - иш-ҳаракатни бажаришга буйруқ маъносини билдиради.
6. Амр ғоиб - иш-ҳаракатни бажаришга буйруқ ва истак маъносини билдиради.
7. Наҳий - иш-ҳаракатни бажармасликка буйруқ (қайтариш) маъносини билдиради.

Ўтган
замон فَعْلٌ مَّاضٍ

Еди – أَكَلَ

Ҳозирги-келаси
замон فَعْلٌ مُضَارِعٌ

Еяпти-ейди – يَأْكُلُ

Жаҳд فَعْلٌ جَاهِدٌ

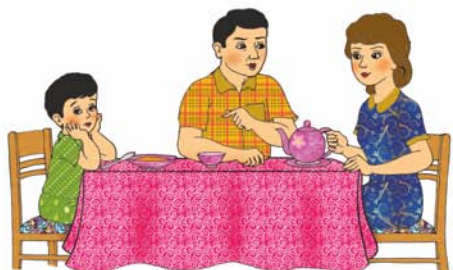
Емади – مَا أَكَلَ لَمْ يَأْكُلْ

Нафий فَعْلٌ نَهْيٌ

Емаяпти-емайди – لَا يَأْكُلُ

Амр فَعْلٌ أَمْرٌ

Есин – لِيَأْكُلْ

Наҳий فَعْلٌ نَهْيٌ

Емасин – لَا يَأْكُلْ

Ўтган замон феъли فِعْلٌ مَّاضٍ

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
III шахс – غائب	Эркакларга хос – مذڪر	У ёзди – كَتَبَ 	У иккиси ёзди – كَتَبَا 	Улар ёздилар – كَتَبُوا
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзди – كَتَبَتْ 	У иккиси ёзди – كَتَبْتَا 	Улар ёздилар – كَتَبْنَ
II шахс – مخاطب	Эркакларга хос – مذڪر	Сен ёздинг – كَتَبْتَ 	Сиз иккингиз ёздингиз – كَتَبْتُمَا 	Сизлар ёздингиз – كَتَبْتُمْ
	Аёлларга хос – مؤنث	Сен ёздинг – كَتَبْتِ 	Сиз иккингиз ёздингиз – كَتَبْتُمَا 	Сизлар ёздингиз – كَتَبْتُنَّ
I шахс – متكلم	Мўнажжам – مؤنث + مذڪر	Мен ёздим – كَتَبْتُ 		Биз ёздик – كَتَبْنَا

Вазн

Янги сўз ясовчи ва сўз маъносини ўзгартирувчи қўшимчаларни ажрата олиш учун олимлар «вазн»ни ихтиро қилишибди. Сўзнинг ўзак ҳарфлари учун **ف ع ل** ҳарфларини танлашибди. Бу ҳарфларнинг ҳаракатлари ўзак ҳарфларининг ҳаракатларига мосланибди. Қўшимча ҳарфларни эса ўз ҳолича қолдиришибди. Масалан: **فَعَلْتُ - كَتَبْتُ** **فَعَلَ - كَتَبَ**

Ўтган замон феъли ماضٍ

		Бирлик - مُفْرَدٌ	Иккилик - مُثْنِيٌّ	Кўплик - جَمْعٌ
III шахс - غَائِبٌ	Эркакларга хос - مُذَكَّرٌ	فَعَلَ	فَعَلَا	فَعَلُوا
	Аёлларга хос - مؤنثٌ	فَعَلَتْ	فَعَلْتَا	فَعَلْنَ
II шахс - مُخَاطَبٌ	Эркакларга хос - مُذَكَّرٌ	فَعَلْتَ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
	Аёлларга хос - مؤنثٌ	فَعَلْتِ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُنَّ
I шахс - مُتَكَلِّمٌ		فَعَلْتُ		فَعَلْنَا

Вазифа

Берилган гаплардаги ўтган замон феълларининг вазнини аниқлаб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

خَبَزْتُ الْفَطُورَاتِ
Сомсалар пиширдим.

أَخَذَ الْوَلَدُ الْمِفْتَاحَ
Болакалитни олди.

سَعَيْتُ عَلَى الدَّرَاجَةِ
Сен велосипедни миндинг.

Ҳозирги ва келаси замон феъли

فعل مضارع

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
III шахс – غائب	Эркакларга хос – مذڪر	У ёзпти – ёзади يَكْتُبُ	У иккиси ёзпти – ёзади يَكْتُبَانِ	Улар ёзптилар – ёзадилар يَكْتُوبُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзпти – ёзади تَكْتُبُ	У иккиси ёзпти – ёзади تَكْتُبَانِ	Улар ёзптилар – ёзадилар يَكْتُبْنَ
II шахс – مخاطب	Эркакларга хос – مذڪر	Сен ёзпсан – ёзасан تَكْتُبُ	Сиз иккингиз ёзпсиз – ёзасиз تَكْتُبَانِ	Сиз ёзпсиз – ёзасизлар تَكْتُبُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	Сен ёзпсан – ёзасан تَكْتُبِينَ	Сиз иккингиз ёзпсиз – ёзасиз تَكْتُبَانِ	Сиз ёзпсиз – ёзасизлар تَكْتُبْنَ
I шахс – متكلم	Мўд + مؤنث	Мен ёзпман – ёзаман أَكْتُبُ		Биз ёзпмиз – ёзамиз نَكْتُبُ

Ҳозирги-келаси замон феъли **فَعْلٌ مُضَارِعٌ**

Ҳозирги-келаси замон феъли иш-ҳаракатнинг ҳозирги замонда ёки келаси замонда бажарилишини билдиради. Унинг қандай маънони англатаётгани гап мазмунига қараб аниқланади. Ҳозирги-келаси замон феъли ўтган замон феълига **ات ي ن** ҳарфларини қўшиш орқали ясалади.

Мабодо ҳозирги замон билан келаси замонни ажратиш керак бўлиб қолса, музореъ феъли олдига **سَ** ҳарфи қўшилади. **سَيَكْتُبُ** – ёзади каби.

Ҳозирги-келаси замон феъли **مُضَارِعٌ**

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
III шахс – غَائِبٌ	Эркаларга хос – مُذَكَّرٌ	يَفْعُلُ	يَفْعَلَانِ	يَفْعَلُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	تَفْعُلُ	تَفْعَلَانِ	يَفْعَلْنَ
II шахс – مُخَاطَبٌ	Эркаларга хос – مُذَكَّرٌ	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	تَفْعَلِينَ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلْنَ
I шахс – مُتَكَلِّمٌ		أَفْعَلُ		نَفْعَلُ

Вазифа

Берилган гаплардаги ҳозирги ва келаси замон феълларининг вазинини аниқлаб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

القَطِطَةُ تَقْعُدُ عَلَى الكُرْسِيِّ
Мушук курсида ўтирибди..

الصَّبِيَّةُ تَأْكُلُ الطَّعَامَ
Қизча овқатни ейди.

المَهْرُ يَرْكُضُ

Тойчоқ югуради.

نَحْنُ نَأْكُلُ الخُبْزَ

Биз нон еяпмиз.

Жахд феъли (ўтган замон инкор феъли) فَعْلٌ جَحَدٌ

		Бирлик – مُفْرَدٌ	Иккилик – مثنى	Кўплик – جَمْعٌ
III шахс – غَائِبٌ	Эркакларга хос – مذكر	У ёзмади – لَمْ يَكْتُبْ 	У иккиси ёзмади – لَمْ يَكْتُبَا 	Улар ёзмадилар – لَمْ يَكْتُبُوا
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзмади – لَمْ تَكْتُبْ 	У иккиси ёзмади – لَمْ تَكْتُبَا 	Улар ёзмадилар – لَمْ يَكْتُبْنَ
Muxatib	Эркакларга хос – مذكر	Сен ёзмадинг – لَمْ تَكْتُبْ 	Сиз иккингиз ёзмадингиз – لَمْ تَكْتُبَا 	Сиз ёзмадингиз – لَمْ تَكْتُبُوا
	II шахс – مؤنث	Сен ёзмадинг – لَمْ تَكْتُبِي 	Сиз иккингиз ёзмадингиз – لَمْ تَكْتُبَا 	Сиз ёзмадингиз – لَمْ تَكْتُبْنَ
I шахс – مبتكلم	Мўнажж + مذكر	Мен ёздадим – لَمْ أَكْتُبْ 	Биз ёздадик – لَمْ نَكْتُبْ 	

Жаҳд феъли **فَعَلَ جَحَدٌ**

Жаҳд феъли иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажарилмаганини билдиради. Жаҳд феълини яшаш учун ўтган замон феъли олдида **مَا** ёки ҳозирги замон феълининг олдида инкор маъносидаги **لَمْ** кўшимчаси қўйилади. Феъллар охиридаги заммалар сукун қилинади, нунлар тушиб қолади. II ва III шахсмуаннас кўпликадаги нунлар ўз жойида қолади.

Жаҳд феъли **فَعَلَ جَحَدٌ**

		Бирлик – مَفْرَدٌ	Иккилик – مُثَنَّى	Кўplik – جَمْعٌ
III шахс –	Эркакларга хос – مُذَكَّرٌ	لَمْ يَفْعَلْ	لَمْ يَفْعَلَا	لَمْ يَفْعَلُوا
	Аёлларга хос – مُؤَنَّثٌ	لَمْ تَفْعَلْ	لَمْ تَفْعَلَا	لَمْ يَفْعَلْنَ
II шахс –	Эркакларга хос – مُذَكَّرٌ	لَمْ تَفْعَلْ	لَمْ تَفْعَلَا	لَمْ تَفْعَلُوا
	Аёлларга хос – مُؤَنَّثٌ	لَمْ تَفْعَلِي	لَمْ تَفْعَلَا	لَمْ تَفْعَلْنَ
I шахс – مُتَكَلِّمٌ	مُذَكَّرٌ + مُؤَنَّثٌ	لَمْ أَفْعَلْ		لَمْ نَفْعَلْ

Вазифа

Берилган гаплардаги жаҳд феълларининг вазини аниқлаб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

إِخْوَانِي لَمْ يَأْكُلُوا فُرْنِيَّاتٍ

Ака-укаларим тортни ейишмади.

أَنْتَ لَمْ تَنْظُرِ الْإِشَارَةَ

Сен ишорани кўрмадинг.

لَمْ أَكُلْ هَذِهِ الْعِظْمَةَ

Бу суюкни ёмадим.

هَذَا الْفَرَسُ لَمْ يَرْكُضْ

Бу от югурмади.

Нафий феъли فعل نفي

(келаси ва ҳозирги замон инкор феъли)

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
III шахс – غائب	Эркакларга хос – مذڪر	У ёзмаяпти, ёзмайди – لَا يَكْتُبُ	У иккиси ёзмаяпти, ёзмайди – لَا يَكْتُبَانِ	Улар ёзмаяптилар, ёзмайдилар – لَا يَكْتُبُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзмаяпти, ёзмайди – لَا تَكْتُبُ	У иккиси ёзмаяпти, ёзмайди – لَا تَكْتُبَانِ	Улар ёзмаяптилар, ёзмайдилар – لَا يَكْتُبْنَ
II шахс – مخاطب	Эркакларга хос – مذڪر	Сен ёзмаяпсан, ёзмайсан – لَا تَكْتُبُ	Сиз иккингиз ёзмаяпсиз, ёзмайсиз – لَا تَكْتُبَانِ	Сиз ёзмаяпсиз, ёзмайсиз – لَا تَكْتُبُونَ
	Аёлларга хос – مؤنث	Сен ёзмаяпсан, ёзмайсан – لَا تَكْتُبِينَ	Сиз иккингиз ёзмаяпсиз, ёзмайсиз – لَا تَكْتُبَانِ	Сиз ёзмаяпсиз, ёзмайсиз – لَا تَكْتُبْنَ
I шахс – متكلم	Мўнажжам – مذڪر + مؤنث	Мен ёзмаяпман, ёзмайман – لَا أَكْتُبُ	Биз ёзмаяпмиз, ёзмаймиз – لَا نَكْتُبُ	

Нафий феъли **فَعْلٌ نَفِيٌّ**

Нафий феъли иш-ҳаракатнинг ҳозирги замонда бажарилмаётганини ва келаси замонда бажарилмаслигини билдиради. Нафий феълени яшаш учун ҳозирги замон мақсад қилинганида инкор маъносидаги **مَا** ни қўшилади. Келаси замон мақсад қилинганида инкор маъносидаги **لَا** ни қўшилади.

Нафий феъли **فَعْلٌ نَفِيٌّ**

		Бирлик – مُفْرَدٌ	Иккилик – مُثَنَّى	Кўплик – جَمْعٌ
III шахс – غَائِبٌ	Эркакларга хос – مُذَكَّرٌ	لَا يَفْعُلُ	لَا يَفْعُلَانِ	لَا يَفْعُلُونَ
	Аёлларга хос – مُؤَنَّثٌ	لَا تَفْعُلُ	لَا تَفْعُلَانِ	لَا يَفْعُلْنَ
II шахс – مُخَاطَبٌ	Эркакларга хос – مُذَكَّرٌ	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعُلَانِ	لَا تَفْعُلُونَ
	Аёлларга хос – مُؤَنَّثٌ	لَا تَفْعُلِينَ	لَا تَفْعُلَانِ	لَا تَفْعُلْنَ
I шахс – مُتَكَلِّمٌ		لَا أَفْعُلُ		لَا نَفْعَلُ

Вазифа

Берилган гаплардаги нафий феълларининг вазини аниқлаб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

مَا يَسْقُطُ هَذَا التَّفَاحُ
Бу олма тушмаяпти.

هَذِهِ الْبَطَّةُ لَا تَخْرُجُ مِنَ الْمَاءِ
Бу ўрдак сувдан чиқмайди.

لَا تَقْفُ هَذِهِ الْفَرَاشَاتُ
Бу капалаклар қўнмайди.

مَا يَسْكُتُ هَذَا الدِّيْكُ
Бу хўроз жим бўлмаёпти.

Ломлик амр - أمر الغائب - Истак майли

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
III шахс – غائب	Эркаларга хос – مذکر	У ёзсин – لِيَكْتُبُ 	У иккиси ёзсин – لِيَكْتُبَا 	Улар ёзсинлар – لِيَكْتُبُوا
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзсин – لَتَكْتُبُ 	У иккиси ёзсин – لَتَكْتُبَا 	Улар ёзсинлар – لِيَكْتُبْنَ
I шахс – متكلم	Мен ёзай – لَأَكْتُبُ 		Биз ёзайлик – لَنَكْتُبُ 	

Буйруқ майли - أمر الحاضر - Ломсиз амр

II шахс – مخاطب	Эркаларга хос – مذکر	Сен ёз – أَكْتُبْ 	Сиз иккингиз ёзингиз – أَكْتُبَا 	Сизлар ёзингиз – أَكْتُبُوا
	Аёлларга хос – مؤنث	Сен ёз – أَكْتُبِي 	Сиз иккингиз ёзингиз – أَكْتُبَا 	Сизлар ёзингиз – أَكْتُبْنَ

Наҳий феъли فعل نهى

		Бирлик – مفرد	Иккилик – مثنى	Кўплик – جمع
II шахс –	Мухтаб – Эркаларга хос – مذكر	Сен ёзма – لا تكتب 	Сиз иккингииз ёзмангиз – لا تكتبيا 	Сизлар ёзмангиз – لا تكتبوا
	Аёлларга хос – مؤنث	Сен ёзма – لا تكتبى 	Сиз иккингииз ёзмангиз – لا تكتبيا 	Сизлар ёзмангиз – لا تكتبين
III шахс –	Гайб – Эркаларга хос – مذكر	У ёзмасин – لا يكتب 	У иккиси ёзмасин – لا يكتبيا 	Улар ёзмасинлар – لا يكتبوا
	Аёлларга хос – مؤنث	У ёзмасин – لا تكتبى 	У иккиси ёзмасин – لا تكتبيا 	Улар ёзмасинлар – لا يكتبين
I шахс – Мутаклиим – Мўдир + Мўнот مذكر + مؤنث	Мен ёзмай – لا اكتب 	Биз ёзмайлик – لا نكتب 		

бажармок – فَعَلٌ	المصادر اسم	غائب (3-III)					مخاطب (2-III)					متكلم (1-III)		
		فَعَلٌ	فَعَلَا	فَعَلُوا	فَعَلْتُمْ	فَعَلْنَا	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْنَا	فَعَلْتُمْ
бажарди	فعل ماضي معلوم	فَعَلٌ	فَعَلَا	فَعَلُوا	فَعَلْتُمْ	فَعَلْنَا	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فَعَلْنَا	فَعَلْتُمْ	14
бажарилди	فعل ماضي مجهول	فَعِلٌ	فَعِلَا	فَعِلُوا	فَعِلْتُمْ	فَعِلْنَا	فَعِلْتُمْ	فَعِلْتُمْ	فَعِلْتُمْ	فَعِلْتُمْ	فَعِلْتُمْ	فَعِلْنَا	فَعِلْتُمْ	14
бажаради	فعل مضارع معلوم	يَفْعَلُ	يَفْعَلَانِ	يَفْعَلُونَ	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	14
бажарилади	فعل مضارع مجهول	يَفْعَلُ	يَفْعَلَانِ	يَفْعَلُونَ	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	تَفْعَلُونَ	14
бажарувчи	اسم فاعل	فَاعِلٌ	فَاعِلَانِ	فَاعِلُونَ	فَاعِلَةٌ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	فَاعِلَاتُ	6
бажарилган	اسم مفعول	مَفْعُولٌ	مَفْعُولَانِ	مَفْعُولُونَ	مَفْعُولَةٌ	مَفْعُولَاتُ	(II)	مَفْعُولَاتُ	مَفْعُولَاتُ	مَفْعُولَاتُ	مَفْعُولَاتُ	مَفْعُولَاتُ	مَفْعُولَاتُ	6
бажармади	فعل جحد معلوم	لَمْ يَفْعَلْ	لَمْ يَفْعَلَا	لَمْ يَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلْ	لَمْ تَفْعَلَا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	14
бажарилмади	فعل جحد مجهول	لَمْ يَفْعَلْ	لَمْ يَفْعَلَا	لَمْ يَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلْ	لَمْ تَفْعَلَا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	لَمْ تَفْعَلُوا	14
бажармайди	فعل نفي معلوم	لَا يَفْعَلُ	لَا يَفْعَلَانِ	لَا يَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَانِ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	14
бажарилмайди	فعل نفي مجهول	لَا يَفْعَلُ	لَا يَفْعَلَانِ	لَا يَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَانِ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	لَا تَفْعَلُونَ	14
		مخاطب (2-III)					غائب (3-III)					متكلم (1-III)		
бажар (гин)	اسم حاضر	أَفْعَلٌ	أَفْعَلَا	أَفْعَلُوا	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْنَا	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْتُمْ	أَفْعَلْنَا	أَفْعَلْتُمْ	6
бажарсин	اسم غائب	لَيَفْعَلُ	لَيَفْعَلَا	لَيَفْعَلُوا	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْنَا	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْنَا	لَيَفْعَلْتُمْ	8
бажарилгин	اسم غائب مجهول	لَيَفْعَلُ	لَيَفْعَلَا	لَيَفْعَلُوا	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْنَا	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْتُمْ	لَيَفْعَلْنَا	لَيَفْعَلْتُمْ	14
бажарма (гин)	فعل نفي معلوم	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَا	لَا تَفْعَلُوا	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْنَا	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	14
бажарилма (гин)	فعل نفي مجهول	لَا تَفْعَلُ	لَا تَفْعَلَا	لَا تَفْعَلُوا	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْنَا	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	لَا تَفْعَلْتُمْ	14
бажарадиган ўрин ва пайт	اسم زمان ومكان	مَفْعَلٌ	مَفْعَلَانِ	مَفْعَلُونَ	مَفْعَلَةٌ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	مَفْعَلَاتُ	3
бажарадиган ускуна (асбоб)	اسم آت	مَفْعَالٌ	مَفْعَالَانِ	مَفْعَالُونَ	مَفْعَالَةٌ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	مَفْعَالَاتُ	3
бажарувчи роқ	اسم تفضيل	أَفْعَالٌ	أَفْعَالَانِ	أَفْعَالُونَ	أَفْعَالَةٌ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	أَفْعَالَاتُ	6
		مذكر					مؤنث					مذكر + مؤنث		

ثلاثي مجرد							Боб рақами
مصدر	أمر	مضارع	ماضي	أمر	مضارع	ماضي	باب
	أضرب	يُضربُ	ضربَ	أضرب	يُضربُ	ضربَ	1
	أنصُر	يُنصِرُ	نصَرَ	أنصُر	يُنصِرُ	نصَرَ	2
	أنتع	يُنْتَعُ	نتعَ	أنتع	يُنْتَعُ	نتعَ	3
	أسمع	يُسْمِعُ	سمِعَ	أسمع	يُسْمِعُ	سمِعَ	4
	أنعم	يُنْعِمُ	نعمَ	أنعم	يُنْعِمُ	نعمَ	5
	أشرف	يُسْرِفُ	شرفَ	أشرف	يُسْرِفُ	شرفَ	6
50 дан ортик							I

ثلاثي مزيد												باب
مصدر	أمر	مضارع	ماضي	مصدر	أمر	مضارع	ماضي	مصدر	أمر	مضارع	ماضي	باب
تَكْثِبُ	كُتِبَ	يُكْتَبُ	كُتِبَ	تَكْثِبُ	كُتِبَ	يُكْتَبُ	كُتِبَ	تَكْثِبُ	كُتِبَ	يُكْتَبُ	كُتِبَ	II
مُكَاتِبَةٌ	كَاتَبَ	يُكَاتِبُ	كَاتَبَ	مُكَاتِبَةٌ	كَاتَبَ	يُكَاتِبُ	كَاتَبَ	مُكَاتِبَةٌ	كَاتَبَ	يُكَاتِبُ	كَاتَبَ	III
اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	IV
تَكْتُبُ	كُتِبْتُ	يُكْتُبُنِي	كُتِبْتُ	تَكْتُبُ	كُتِبْتُ	يُكْتُبُنِي	كُتِبْتُ	تَكْتُبُ	كُتِبْتُ	يُكْتُبُنِي	كُتِبْتُ	V
تُكَاتِبُ	كُتِبْتُ	يُكَاتِبُنِي	تُكَاتِبُ	تُكَاتِبُ	كُتِبْتُ	يُكَاتِبُنِي	تُكَاتِبُ	تُكَاتِبُ	كُتِبْتُ	يُكَاتِبُنِي	تُكَاتِبُ	VI
اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	اِكْتَابٌ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَابٌ	VII
اِكْتَاتِبُ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَاتِبُ	اِكْتَاتِبُ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَاتِبُ	اِكْتَاتِبُ	اُكْتُبُ	يُكْتُبُ	اِكْتَاتِبُ	VIII
اِحْمَرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمَرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمَرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	IX
اِسْتَكْتَبَ	اِسْتَكْتَبَ	يَسْتَكْتَبُ	اِسْتَكْتَبَ	اِسْتَكْتَبَ	اِسْتَكْتَبَ	يَسْتَكْتَبُ	اِسْتَكْتَبَ	اِسْتَكْتَبَ	اِسْتَكْتَبَ	يَسْتَكْتَبُ	اِسْتَكْتَبَ	X
اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	10
اِحْدِيدًا	اِحْدَدُوبٌ	يُحْدَدُوبُ	اِحْدَدُوبٌ	اِحْدِيدًا	اِحْدَدُوبٌ	يُحْدَدُوبُ	اِحْدَدُوبٌ	اِحْدِيدًا	اِحْدَدُوبٌ	يُحْدَدُوبُ	اِحْدَدُوبٌ	11
اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	اِحْمِرًا	اِحْمَرُ	يُحْمَرُ	اِحْمَرُ	12

رباعي مجرد							باب
مصدر	أمر	مضارع	ماضي	مصدر	أمر	مضارع	ماضي
دَخْرَجَةٌ	دَخْرَجُ	يُدَخْرِجُ	دَخْرَجَ	دَخْرَجَةٌ	دَخْرَجُ	يُدَخْرِجُ	دَخْرَجَ
							1

رباعي مزيد							باب
مصدر	أمر	مضارع	ماضي	مصدر	أمر	مضارع	ماضي
تَدَخَّرَجُ	تَدَخَّرَجُ	يَتَدَخَّرَجُ	تَدَخَّرَجَ	تَدَخَّرَجُ	تَدَخَّرَجُ	يَتَدَخَّرَجُ	تَدَخَّرَجَ
اِبْرَنْشِقَ	اِبْرَنْشِقُ	يَبْرَنْشِقُ	اِبْرَنْشِقَ	اِبْرَنْشِقَ	اِبْرَنْشِقُ	يَبْرَنْشِقُ	اِبْرَنْشِقَ
اِقْشَعْرًا	اِقْشَعْرُ	يُقْشَعْرُ	اِقْشَعْرَ	اِقْشَعْرًا	اِقْشَعْرُ	يُقْشَعْرُ	اِقْشَعْرَ
							1
							2
							3

Демак феъллар аслий харфларнинг сони ва зоида харфлар кўшилган ёки кўшилмаганлиги эътибори билан тўрт босқичга ажратилади:

- 1) *Сулосий мужаррад* (кўшимчасиз учлик) *كُتِبَ / صَرَفَ* каби.
- 2) *Сулосий мазийд* (кўшимчалик учлик) *اِكْتَبَ / اَضْرَبَ* каби.
- 3) *Рубобий мужаррад* (кўшимчасиз тўртлик) *دَخْرَجَ / طَمَأَنَّ* каби.
- 4) *Рубобий мазид* (кўшимчалик тўртлик) *تَدَخَّرَجَ / اِقْشَعْرَ* каби.

Калимани мазид килиш учун *سَالْمُونِيهَا* даги харфлардан бирини киритиш билан ясалади. Сулосий мужаррад феълларнинг масдари 50 дан ортик вазнда бўлиши кузатишган.

АҚСОМ

Бир бор экан бир йўқ экан уч оға-инилар бор экан. Уччови ҳам тузалмас касал экан. Биринчисининг исми “**вов**”, иккинчисиники, “**алиф**”, учинчисиники “**йой**” экан. Булар қайси дўстлари орасига қўшилмасин, уларга ҳам касалини юқтириб, муаммо туғдирар экан. Буларни уччовини бир қилиб, واي “**вой**”, деб номланар экан.

Бир кишининг исми “**ақсом**” экан. Унинг еттита фарзанди бор экан. Биринчисининг исми “**саҳиҳ**” бўлиб, у соғлом экан. Иккинчисининг исми “**музоъаф**” бўлиб, у бир нарсани иккита кўрар экан. Учинчисининг исми “**мисол**” бўлиб, унинг бошида касаллик бор экан. Тўртинчисининг исми “**ажваф**” бўлиб, унинг қорнида касаллик бор экан. Бешинчисининг исми “**ноқис**” бўлиб, унинг оёғида касаллик бор экан. Олтинчисининг исми “**лафиф**” бўлиб, унинг қорни ва оёғида касаллик бор экан. Еттинчисининг исми “**мултавий**” бўлиб, унинг боши ва оёғида касаллик бор экан.

БОБ АҚСОМЛАРИ

اللَّفِيفُ الْمَقْرُونُ (الْمُنْتَوِي)	اللَّفِيفُ الْمَقْرُونُ (الْلَّفِيفُ)	الْمُعْتَلُ الْأَمُّ (الْتَأَقِصُ)	الْمُعْتَلُ الْعَيْنُ (الْأَجُوفُ)	الْمُعْتَلُ الْفَاءُ (الْمِثَالُ)	الْمُضَعَّفُ (الْمُضَاعَفُ)	السَّالِمُ (الصَّحِيحُ)	الْوَزْنُ	Рим рақамида
ثلاثي مجرد								
وَحَى	رَوَى	رَمَى	بَاعَ	وَتَبَ	فَرَّ	ضَرَبَ - يَضْرِبُ	1) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	(I)
—	—	دَعَى	دَامَ	وَدَّ	رَدَّ	نَصَرَ - يَنْصُرُ	2) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	
—	—	رَعَى	—	وَضَعَ	—	مَنَعَ - يَمْنَعُ	3) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	
وَجَى - يُوَجِي	قَوَى	خَشِيَ	خَافَ	وَضِرَ	عَضَّ	حَمَدَ - يَحْمَدُ	4) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	
وَلَى	—	—	—	وَرَثَ	—	نَعِمَ - يَنْعَمُ	5) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	
—	—	رَخُوَ	طَالَ	وَقَعَ	حَبَّ	شَرَفَ - يَشْرَفُ	6) فَعْلٌ - يَفْعُلُ	

ثلاثي مزید

وَقَى	سَوَى	رَبَّى	صَوَّبَ	وَحَدَّ	جَدَّدَ	صَرَخَ - يُصْرَخُ	فَعَلَ - يُفَعِّلُ	(II)
وَالَى	دَاوَى	حَابَى	جَاوَبَ	وَاطَبَ	حَابَّ	سَافَرَ - يُسَافِرُ	فَاعَلَ - يُفَاعِلُ	(III)
أَوْصَى	أَرْوَى	أَهْدَى	أَقَامَ	أَوْجَبَ	أَحَبَّ	أَكْرَمَ - يُكْرِمُ	أَفْعَلَ - يُفَعِّلُ	(IV)
تَوَقَّى	تَرَوَّى	تَقَضَّى	تَصَوَّرَ	تَوَرَّدَ	تَجَدَّدَ	تَفَصَّحَ - يَتَفَصَّحُ	تَفَعَّلَ - يَتَفَعَّلُ	(V)
تَوَارَى	تَدَاوَى	تَصَابَى	تَزَايَدَ	تَوَارَثَ	تَصَامَّ	تَدَارَكَ - يَتَدَارَكُ	تَفَاعَلَ - يَتَفَاعَلُ	(VI)
—	انزوى	انجلى	انقاد	—	انقض	انسحب - ينسحب	انفعل - ينفعل	(VII)
اتقى	احتوى	اختلفى	اقتات	اتضح	احتج	اختلف - يختلف	افتعل - يفتعل	(VIII)
—	—	ارعوى	اسود	—	—	اخر - يخر	افعل - يفع	(IX)
استوفى	استهوى	استهدى	استباع	استوجب	استحب	استخرج - يستخرج	استفعل - يستفعل	(X)
—	—	—	اسود	—	—	اخر - يخر	افعل - يفع	*
—	—	اعرورى	—	—	—	اخدودب - يخدودب	افعول - يفعول	*
—	—	—	—	—	—	اجلوز - يجلوز	افعول - يفعول	*
رباعي مجرد								
—	ضوضى	قلسى	جورب	وسوس	صرصر	دخرج - يدخرج	فعلل - يفعلل	*
رباعي مزید								
—	—	تقلسى	تجورب	—	تصلصل	تدخرج - يتدخرج	تفعلل - يتفعلل	*
—	—	—	—	—	—	ابرنشق - يبرنشق	افعلل - يفعلل	*
—	—	—	—	—	—	افشعر - يقشعر	افعلل - يفعلل	*

Масдардан чиқариб олинган феъл етти хил бўлади, деб юқорида ўтдик. Масдардан чиқариб олинадиган исм эса беш хил бўлишини қуйидаги сатрларда ўрганамиз. Улар:

1. Исми фоил – иш ҳаракатни бажарувчисини билдиради. فَاعِلٌ
2. Исми мафъул – бажарилмиш нарса ёки кимсани билдиради. مَفْعُولٌ
3. Исми замон ва макон – иш бажариладиган вақт ва жой. مَفْعَلٌ
4. Исми олат – иш бажарувчи ускуна номи. مَفْعَالٌ
5. Исми тафзил – ортиқроқ иш бажарувчи. أَفْعَلٌ

قَامَ (يَقُومُ)

مَشَى (يَمْشِي)
سَارَ (يَسِيرُ)

رَكَضَ (يَرْكُضُ)
جَرَى (يَجْرِي)

ذَاكَرَ (يُذَاكِرُ)

دَرَسَ (يُدْرَسُ)
عَلَّمَ (يُعَلِّمُ)

فَحَصَ (يَفْحَصُ)

نَشَرَ (يَنْشُرُ)

صَاحَ (يَصِيحُ)

صَرَخَ (يَصْرُخُ)

قَاسَ (يَقِيسُ)

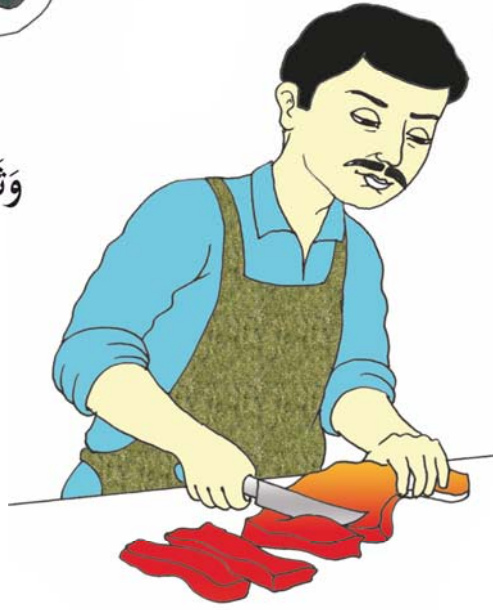
قَصَّ (يَقُصُّ)

وَثَبَ (يَثِبُ)، قَفَزَ (يَقْفِزُ)

ضَرَبَ (يَضْرِبُ)

قَرَمَ (يَقْرُمُ)

قَطَعَ (يَقْطَعُ)

اِحْتَطَبَ (يَحْتَطِبُ)

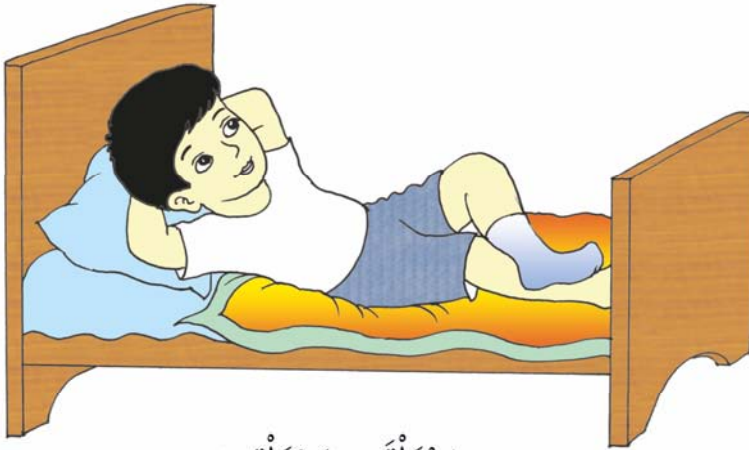

إِسْتَيْقَظَ (يَسْتَيْقِظُ)

شَرَبَ (يَشْرَبُ)

نَامَ (يَنَامُ)

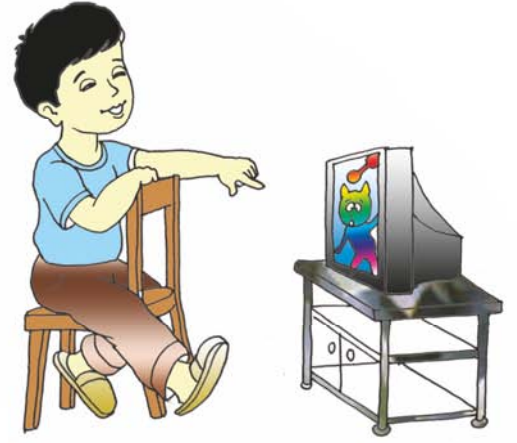
إِسْتَلْقَى (يَسْتَلْقِي)

سَمِعَ (يَسْمَعُ)

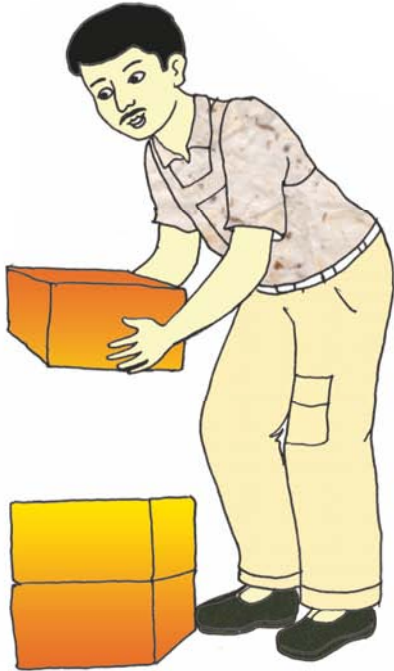

عَرَضَ (يَعْرِضُ)

شَاهَدَ (يُشَاهِدُ)

رَتَّبَ (يُرَتِّبُ)

أَعْطَى (يُعْطِي)
قَدَّمَ (يُقَدِّمُ)

كَنَّسَ (يَكْنُسُ)

كَسَرَ (يَكْسِرُ)

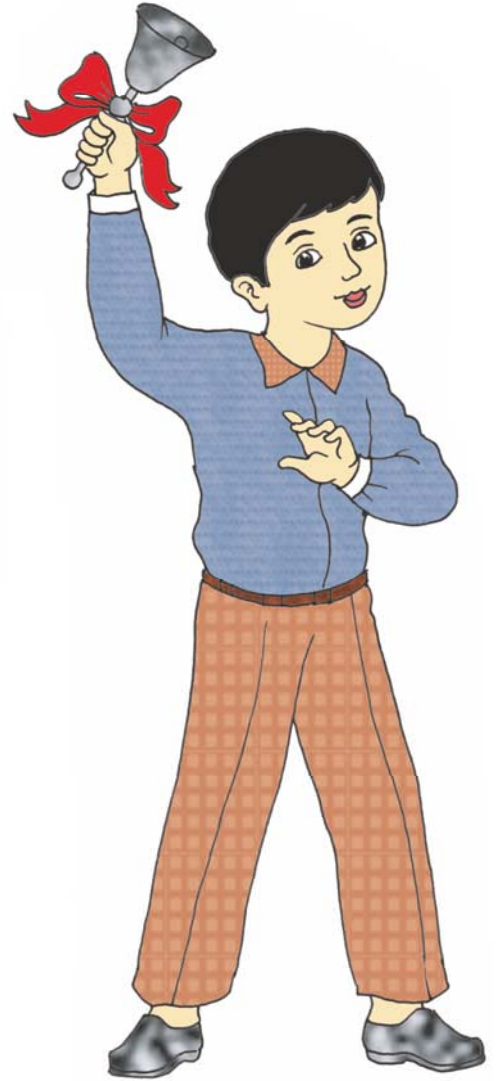

كَتَبَ (يَكْتُبُ)

صَبَّغَ (يَصْبِغُ)

لَوَّنَ (يُلَوِّنُ)

جَرَسَ (يَجْرَسُ)

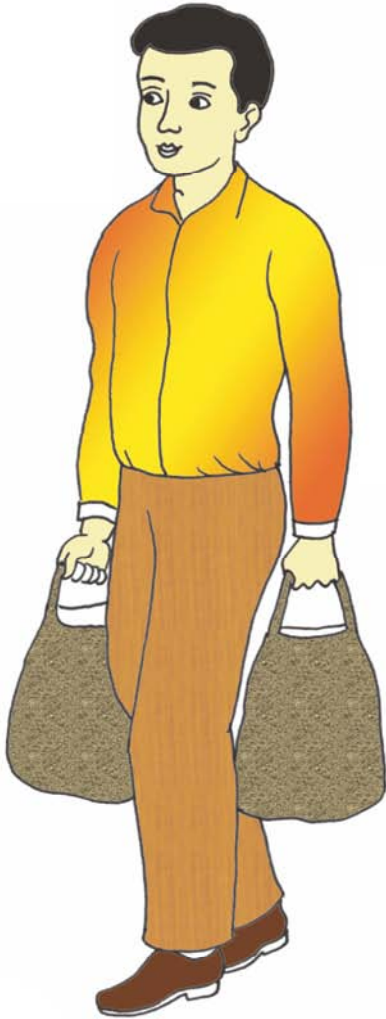
صَبَّ (يَصُبُّ)

قَرَأَ (يَقْرَأُ)

ضَغَطَ (يَضْغُطُ)

حَمَلَ (يَحْمِلُ)

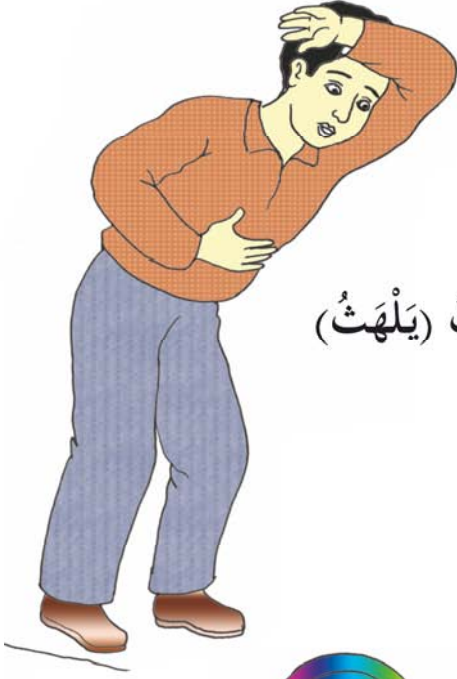
ضَحِكَ (يَضْحَكُ)

بَكَى (يَبْكِي)

لَعِبَ (يَلْعَبُ)

هَثَّ (يَلْهَثُ)

عَضَّ (يَعَضُّ)

صَاخَ (يَصِيحُ)

نَبَحَ (يَنْبَحُ)

حَسَبَ (يَحْسِبُ)

عَدَّ (يَعُدُّ)

جَرَّ (يَجُرُّ)

صَوَّرَ (يُصَوِّرُ)

ثَقَّبَ (يَثْقُبُ)

وَدَّعَ (يُودِّعُ)

فَكَّرَ (يُفَكِّرُ)

جَلَسَ (يَجْلِسُ)

عَزَفَ (يَعزِفُ)

أَكَلَ (يَأْكُلُ)

اسْتَمَعَ (يَسْتَمِعُ) .. إِلَى